

ANDRZEJ WDOWISZEWSKI

Historia i współczesność duszpasterstwa więziennego w kontekście formowania postaw chrześcijańskich wśród więźniów

Wychowanie religijne i praca nad sferą duchową skazanych stanowi rdzeń posługi duszpasterskiej w zakładach penitencjarnych. Zagadnienie „więzienia” z punktu widzenia wiary chrześcijańskiej jest rozpatrywane nie tylko w kontekście fizycznego miejsca odosobnienia jednostki ludzkiej, ale przede wszystkim jej izolacji od Boga, na którą dana osoba się sama skazała. Dalszą konsekwencją tego czynu było popełnienie przestępstwa, które doprowadziło ją do więzienia, czyli spowodowało izolację od społeczeństwa. Interesującym faktem jest tutaj to, że w języku greckim słowo „więzień” – *haliskomai* oznacza dosłownie ‘być zdobytym’. Można zatem rzeczywiście uznać, że osoby te zostały zdobyte przez Zło, gdyż odrzuciły Dobro. Jezus powiedział, że to, co złe, pochodzi z serca: złe myśli, zabójstwa, cudzołóstwa, czyny nierządne, kradzieże, fałszywe świadectwa, przekleństwa (por. Mt 15,18–19). W Biblii możemy również przeczytać, że owocem Ducha Świętego są: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie (por. Ga 5,22). Widać zatem, że z ł o i d o b r o są różnymi drogami, którymi może pójść człowiek. Osoby osadzone w jednostkach penitencjarnych wybrały drogę ku złu. I tu wyłania się jedno z głównych zadań w pracy kapelanów więziennych, czyli zawrócenie osoby skazanej ze złej drogi życia, by po opuszczeniu murów więzienia nie powróciła na drogę przestępstwa. Należy tu wspomnieć, że słowo „nawrócenie” pochodzi od greckiego słowa *epistrefo* – ‘zawracać’. Podstawowym celem duszpasterzy więziennych jest zatem zawrócenie jednostek skonfliktowanych z prawem

Andrzej WDOWISZEWSKI – psycholog, doktorant Instytutu Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego. Wykładowca w Wyższej Szkole Bezpieczeństwa w Gdańsku; Katedra Pedagogiki i Psychologii. e-mail: awdowiszewski@interia.pl

z przestępczej drogi i wprowadzenie ich na właściwą drogę. W Biblii można odnaleźć około 100 wersetów mówiących o „więzieniu” i „więźniach”. Wydaje się zatem naturalne to, że problem opieki duszpasterskiej nad więźniami jest znaczącym elementem posługi kapłańskiej.

I. Z dziejów duszpasterstwa więziennego

Praca duszpasterska w więzieniach ma wielowiekową tradycję, gdyż już w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich zauważono potrzebę niesienia pomocy tym, którzy trafiali do miejsc odosobnienia. Jedną ze szczególnych postaci we wczesnych wiekach chrześcijaństwa był biskup męczennik – św. Cyprian z Kartaginy (ok. 200–258). Organizował on pomoc dla osób, które za wiarę trafiły do więzień, a także zbierał fundusze potrzebne do ich wykupu¹. W roku 367 cesarz Walentyn polecił, aby biskupi i duchowni w każdą środę i piątek odwiedzali więźniów i z troską odnosili się do ich potrzeb². Za panowania cesarza Honoriusza (393–423) biskupi otrzymali prawo kontroli więzień, a cesarz Justynian (483–565) wydał w roku 529 ustawę, która pozwalała biskupom na odwiedzanie więźniów w środę i piątek. Sobór Orleański w 549 roku przyjął uchwałę, żeby w każdą niedzielę proboszcz parafii odwiedzał więźniów i okazywał im troskę. Istotną rolę odgrywali członkowie zgromadzeń zakonnych, które zajmowały się więźniami, a czasem nawet wykupywały ich z niewoli, tak jak np. św. Piotr Nolasco (ok. 1182–ok. 1256), założyciel Zakonu Matki Bożej Miłosierdzia w Hiszpanii. Na początku on sam, a później jego następcy, przez kilkaset lat zajmowali się wykupem chrześcijan z muzułmańskiej niewoli³.

Od 1541 roku we Włoszech działała organizacja „Dobrych ludzi” (*Buoni Uomini*), a w Mediolanie, po zaleceniu Karola Boromeusza w 1584 roku, głoszone kazania i nauczano religii w więzieniach na terenie diecezji⁴. W zakładach poprawczych w Holandii zwracano też uwagę na brak wykształcenia wśród

¹ W roku ok. 250 zebrano 100 tysięcy sesterceji na wykup więźniów z kopalni Numidia (dziś Algieria), co w przeliczeniu na obecną wartość w euro odpowiednio wyniosłoby ok. 760 tysięcy euro. Dla porównania zarobki nauczyciela w tamtych czasach wynosiły 2 sesterceje miesięcznie za jednego ucznia, czyli ok. 1,5 euro. Por. R.D. B a l g e: *“Walls In History” A Historical Perspective On Prison Ministry*. Milwaukee 1988 s. 12–14.

² K. B e d y ń s k i: *Duszpasterstwo więzienne w Polsce: zarys historyczny*. Warszawa 1994 s. 7.

³ Należy tutaj dodać, że okupacja muzułmańska Hiszpanii trwała 500 lat. Inną interesującą kwestią jest także ta, że z Zakonu Matki Bożej Miłosierdzia wywodzi się bł. Juan Gilabert Jofré (1350–1417), który uważany jest za twórcę pierwszego szpitala psychiatrycznego na świecie, powstałego w 1410 r., w Walencji. Był to szpital przeznaczony wyłącznie dla osób chorych psychicznie, a nie ogólna placówka lecznicza z miejscami dla osób upośledzonych, jak to zazwyczaj bywało w tworzących się szpitalach okresu średniowiecza.

⁴ M. B a n a s z a k: *Historia Kościoła katolickiego*. T. III cz. 1. Warszawa 1991 s. 169.

więźniów. Uczono zatem pisanie, czytania, rachunków i religii. Naukę prowadzili głównie duchowni. Powstała w tym czasie broszura (1599), którą można traktować jako pierwszą literaturę resocjalizacyjną: *Przysłowia Salomona i inne części Starego i Nowego Testamentu odbite dla korzyści Zakładu Poprawczego w Amsterdamie*⁵.

W 1629 roku otwarto w Gdańsku pierwszy zakład typu amsterdamskiego. Sieć tego typu placówek powstała również we Włoszech – z tego m.in. względu, że znajdowały się w rękach duchowieństwa. Duchowny z Florencji Filippo Franci około 1667 roku stworzył zakład dla młodych opuszczonych przez rodziny, którzy byli przygotowywani do różnych zawodów rzemieślniczych, a następnie kierowani do różnych zakładów i warsztatów miasta⁶. Dom poprawczy dla młodych przestępców powstał jako struktura mieszana o przeważającym charakterze opiekuńczym nad represyjnym; znajdowały się tu razem: sierociniec, szkoła zawodowa, szkoła z internatem, a także więzienie.

Z inicjatywy papieża Klemensa XI (1649–1721) w roku 1703 powstał w Rzymie Przytułek św. Michała. Był to zakład poprawczy dla młodocianych przestępców. Według założeń izolacja, osamotnienie oraz lektura Pisma Świętego miały sprzyjać autorefleksji, kontemplacji i przemianie moralnej. Przyjęto jako obowiązkowe następujące praktyki: post, milczenie, umartwienia oraz uczestnictwo w nabożeństwach, modlitwach, lekcjach religii i przystępowanie do sakramentów, a duchowni wchodzili w skład personelu więziennego⁷. Według Marianny Korcyl-Wolskiej Włochy należy uznać za kolebkę zakładów poprawczych zwanych też „zakładami poprawy”, które z czasem zaczęły powstawać w wielu innych państwach europejskich, głównie z inicjatywy kleru⁸.

W XVI wieku zaczęto traktować więźniów w sposób bardziej humanitarny, eliminując publiczne egzekucje i kary mutilacyjne, które polegały na pozbawianiu skazanego poszczególnych części ciała, np. obcięciu kończyn, nosa, uszu, piersi, oślepieniu, wyrwaniu języka⁹. W wieku XVII i XVIII powstały domy poprawy, w których podkreślano znaczenie religijnego oddziaływania na skazanych, np. Dom Poprawy św. Michała założony w 1732 roku przez ks. Gabriela

⁵ A. W d o w i s z e w s k i: *Duszpasterstwo więzienne. W: Psychologia w postępowaniu karnym i wykonawczym. Psychologia penitencjarna.* Red. M. C i o s e k, B. P a s t w a-W o j c i e c h o w s k a. Warszawa 2016 s. 330.

⁶ A. B a l a n d y n o w i c z: *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa.* Warszawa 2011 s. 111.

⁷ K. B e d y ń s k i: *Duszpasterstwo więzienne.* dz. cyt. s. 13.

⁸ M. K o r c y l-W o l s k a: *Postępowanie w sprawach nieletnich.* Warszawa 2008 s. 20.

⁹ M. P ę d r a c k i: *Przepisy prawne najstarszych „kodeksów” mezopotamskich ustanawiające kary dla ludzi wolnych.* „Analecta: Studia i Materiały z Dziejów Nauki” R. 6: 1997 cz. 2(12) s. 7–41.

Piotra Baudouina, a także Dom Poprawy, założony w 1736 roku przez biskupa Adama Rostkowskiego. Próbę systemowego rozwiązania opieki duszpasterskiej podjęto w więzieniu marszałkowskim w Warszawie (1767–1795). Stosowany tam regulamin przewidywał kompleksowe uregulowanie opieki religijnej: „[...] tak jak mając na uwadze i troszcząc się o żywienie i ubranie oraz leczenie więźniów, tak i baczyć należy na zdrowie duchowe, zapewniając im opiekę religijną i troskę o spełnienie praktyk religijnych”¹⁰. Dbano także o więźniów wyznania mojżeszowego i luterńskiego, organizując im spotkania z ich duchownymi.

Po pierwszym rozbiórce Polski zaborcy wprowadzili rozwiązania penitencjarne wywodzące się z ich krajów. Zredukowano możliwości przebywania kapelana oraz pełnienia przez niego posługi w więzieniu i sprowadzono jego działalność do minimum (udzielania sakramentów). Nastąpił zwrot do systemów karnych o tendencjach represyjnych. Opieka religijna ograniczała się więc do posług sporadycznych, a duchownego wzywano tylko do ciężko chorego więźnia lub osoby oczekującej na wykonanie kary śmierci¹¹.

Fryderyk Skarbek (1792–1866) autor tekstu *O poprawie moralnej winowajców w więzieniach*, który kierował od 1830 roku więziennictwem w Królestwie Polskim, uważał, że kapelan w więzieniu powinien nie tylko spełniać posługi religijne, ale wraz z naczelnikiem pracować nad poprawą moralną skazanych¹².

Inną formą obecności kapelana w więzieniu była realizacja programu szkoły niedzielnej dla dorosłych, przyjętego w kieleckim więzieniu w roku 1850. Wprowadzono tam naukę religii i głośne czytanie ksiązek o treściach umoralniających. Ponieważ zajęcia te przynosiły pozytywne efekty, dlatego też od roku 1853 postanowiono wprowadzić naukę religii i czytanie tekstów we wszystkich więzieniach Królestwa.

W 1859 roku wydano dokument regulujący kwestię posługi duchowej w więzieniach Królestwa Polskiego, zatytułowany *Instrukcja dla więzień i zakładów karnych Królestwa Polskiego*. Określono w nim między innymi zasady pracy kapelana więziennego. Posługę zlecano miejscowemu zakonnikowi lub proboszczowi parafii, na terenie której był zakład karny. W większych jednostkach penitencjarnych kapelan etatowy, jako członek kadry więziennej, miał obowiązek modlitwy porannej i wieczornej z więźniami, prowadzenia zajęć z religii oraz towarzyszenia w drodze na miejsce egzekucji skazanym na karę śmierci. Więźniowie innych wyznań mieli zapewnioną posługę religijną przez odpowiednich duchownych. Nowym i oryginalnym zadaniem kapelana było asystowanie

¹⁰ K. Bedyński: *Duszpasterstwo więzienne*. dz. cyt. s. 14.

¹¹ J. Sikorski: *Duszpasterstwo więzienne*. W: *Duszpasterstwo specjalne*. Red. R. Kamiński, R. Drożdż. Lublin 1998 s. 314.

¹² K. Bedyński: *Duszpasterstwo więzienne*. dz. cyt. s. 23.

podczas składania przysięgi przez nowych funkcjonariuszy. Przyjęte zatem przepisy i praktyczne rozwiązania gruntowały przekonanie, że respektowane prawo więźniów do regularnych praktyk religijnych oraz systematyczna posługa kapelana może być przyczyną utrwalenia poprawy moralnej osadzonych w więzieniu. Podobny system stosowany był w więzieniach zaboru austriackiego i pruskiego.

Gdy Polska uzyskała niepodległość, dokonano unifikacji norm prawnych odnoszących się do zagadnień penitencjarnych, w tym również uregulowano kwestię praktyk religijnych oraz zasady funkcjonowania kapelanów więziennych. Kapłan był zaliczany do personelu więziennego i miał niezależność w podejmowaniu działań pastoralnych w jednostkach penitencjarnych. Duchowni bez przeszkód mogli realizować swoje zadania duszpasterskie. Według przyjętych regulacji prawnych więzień miał prawo do posługi religijnej, posiadania przedmiotów kultu religijnego, kontaktu indywidualnego z kapelanem oraz uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w więzieniach.

Hitlerowska okupacja w latach 1939–1945 oraz agresja ZSRR od 17 września 1939 roku spowodowały diametralną zmianę sytuacji więziennictwa polskiego. Represje i deportacje oraz ograniczenia i zakazy uniemożliwiały kapelanom aktywność duszpasterską w więzieniach. Pozbawieni wolności duchowni starali się jednak podejmować nielegalnie działania duszpasterskie.

Po zakończeniu wojny próbowano powrócić do rozwiązań stosowanych do 1939 roku, ale od 1945 roku w regulaminie więziennym nie uwzględniono już stanowiska kapelana. W polskich więzieniach ujawnił się totalitarny charakter ustroju komunistycznego. Zgoda na posługę duszpasterską odnosiła się do księdza zarządzającego parafią, na terenie której było więzienie czy areszt. W 1946 roku nakazano zamknięcie kaplic i zakazano odprawiania nabożeństw w zakładach penitencjarnych. Duchowny mógł przebywać w tych miejscach tylko w przypadku ciężkiej choroby osadzonych lub egzekucji¹³. Duchowni mogli odprawiać nabożeństwa raz w miesiącu dla więźniów karnych w grupach po 150 osób, a także słuchać spowiedzi raz w roku. Natomiast więźniowie aresztu śledczego mogli uczestniczyć w nabożeństwach dwukrotnie w ciągu roku – na Boże Narodzenie i Wielkanoc (jeżeli była zgoda organu prowadzącego dochodzenie). Na życzenie skazanego kapelan mógł być obecny podczas wykonywania kary śmierci. Warto tu nadmienić, że na początku roku 1947 na 131 zakładów karnych i obozów tylko w czterech powołano stanowisko etatowego kapelana więziennego. Następnym etapem było ograniczenie posługi kapłańskiej wyłącznie do osób skazanych na śmierć. Po upadku systemu stalinowskiego, od 1956 roku zaszły nieznaczne zmiany i pozwolono kapelanom więziennym na pracę duszpasterską w zakładach karnych, ale wciąż w dość ograniczonym zakresie.

¹³ J.D. P o l: *Więzienna szansa*. Warszawa 2008 s. 92.

Dopiero lata 80., przyniosły zasadnicze zmiany. Biskupi mogli wyznaczać księży, którzy wchodzili do więzień, by tam odprawiać Msze Święte, sprawować sakramenty i organizować opiekę duszpasterską. Stanowisko władz centralnych w sprawie regulacji zasad posługi duszpasterskiej w zakładach karnych zmieniło się w roku 1988. W 1989 roku reaktywowano w aresztach śledczych odprawianie nabożeństw, rekolekcji wielkopostnych, a także katechez indywidualnych i grupowych. Przyjęte rozwiązania stosuje się w zakładach karnych i aresztach śledczych po dzień dzisiejszy¹⁴. W latach 1998–2008 systematycznie wzrastała liczba kapelanów etatowych Kościoła Rzymskokatolickiego. W 2008 roku zatrudnionych było 126 kapelanów więziennych, w tym 17 na pełnym etacie. W kręgu działań duszpasterskich (według kapelanów) było około 25 tysięcy osadzonych.

II. Duszpasterstwo więzienne w czasach współczesnych

W wielu zakładach penitencjarnych działają stowarzyszenia duszpasterskie. Jednym z nich jest międzynarodowe stowarzyszenie APAC – *Association for Protection and Aid to Convicts* (Stowarzyszenie dla Ochrony i Pomocy Skazanym). Celem tej organizacji jest spowodowanie powrotu więźniów do życia religijno-społecznego. Praca z osadzonymi zaczyna się przed ich wyjściem na wolność i jest kontynuowana w warunkach wolnościowych. Na podstawie Pisma Świętego stworzono w ramach APAC system edukacji, pracy, relacji międzyludzkich oraz opiekę medyczną. Opracowano 10 przykazań stanowiących istotę filozofii tej organizacji: I. Miłość jako droga życia; II. Dialog ze zrozumieniem; III. Dyscyplina z miłością; IV. Praca jako element zasadniczy; V. Braterstwo i szacunek jako cele; VI. Odpowiedzialność za własną rehabilitację; VII. Pokora i cierpliwość, aby przewycięzać zło; VIII. Rozumienie, aby oświecić umysł; IX. Rodzina jako wsparcie; X. Bóg jako źródło wszystkiego¹⁵.

Inną organizacją o charakterze duszpasterskim jest katolickie stowarzyszenie ACCCA (*American Catholic Correctional Chaplains Association*). Należą do niego zarówno osoby duchowne, jak i świeckie, które angażują się w pomoc więźniom. Celem tej instytucji jest promowanie zasad sprawiedliwości w kontekście oddziaływania systemu naprawczego wobec skazanych oraz świadczenie im różnorodnej pomocy: duchowej, psychologicznej, prawnej. Członkowie ACCCA otrzymują wsparcie lokalnych diecezji i wspólnot religijnych. Coraz większa liczba diecezji w Stanach Zjednoczonych angażuje się w pomoc osobom pozbawionym wolności, koordynując i wspierając działalność w tym za-

¹⁴ J.D. Pol: *Więzienna szansa*. dz. cyt. s. 95.

¹⁵ P. Wojtas: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*. W: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*. Red. J. Św i t k a, M. K u ć. Lublin 2007 s. 23–24.

kresie. Organizacja ACCCA jest członkiem Międzynarodowej Komisji Katolickiego Duszpasterstwa Służby Więziennej ICCPPC (*International Commission of Catholic Prison Pastoral Care*), która ma swą siedzibę w Holandii. Komisja ICCPPC została założona w 1950 roku i jest związana z Papieską Radą Sprawiedliwości i Pokoju. Zakres jej działań obejmuje doradztwo w kwestii rozwoju duchowego i ludzkiego więźniów, dbania o interesy społeczności więziennej, pilnowania, aby przestrzegane były prawa człowieka. Komisja ICCPPC współpracuje z międzynarodowymi agencjami i instytucjami o podobnych celach humanitarnych. Wśród podstawowych jej dążeń jest weryfikacja i reforma systemu więziennictwa na całym świecie. Inne cele, jakie sobie stawia ta organizacja, to zachęcenie duchownych do wykonywania duszpasterstwa więziennego. Pomocne w tym są różnorakie konferencje i szkolenia, które odbywają się na całym świecie, a także materiały edukacyjne, biuletyny, publikacje książkowe, w których poruszane są problemy związane z działalnością duszpasterską w ośrodkach odosobnienia.

W 1987 roku w kongresie w Wiedniu uczestniczył jako obserwator polski ksiądz, późniejszy pierwszy krajowy duszpasterz więzienny w Polsce, Jan Sikorski. Był on pierwszym przedstawicielem krajów ówczesnego bloku wschodniego. Ksiądz J. Sikorski pracował w zarządach wymienianych tu organizacji jako koordynujący współpracę duszpasterstwa więziennego w państwach środkowej i wschodniej Europy. Warto także wspomnieć, że we wrześniu 1996 roku Polska była gospodarzem zjazdu kapelanów z 50 państw zrzeszonych w ICCPPC. W 1990 roku konferencje episkopatów Afryki i Ameryki Południowej przysłały po raz pierwszy swoich delegatów na kongres w Rzymie. Od tego czasu systematycznie rośnie liczba krajowych duszpasterzy więziennych uczestniczących w pracach ICCPPC. Kolejne kongresy miały miejsce w: Bovendonk 1993 (Holandia), Warszawie 1996, Mexico City 1999, Dublinie 2003.

W latach 1993–1999 członkiem światowego zarządu krajowych duszpasterzy więziennych był między innymi wspomniany już ks. Jan Sikorski z Polski. Na konferencji w Meksyku zaproponowano, aby z uwagi na specyfikę kulturową kontynentów, regionów powstały kontynentalne struktury ICCPPC. W 2002 roku odbyło się pierwsze europejskie spotkanie ICCPPC-Europe w Monachium. Szczególnym jego znakiem była liczna obecność księży kapelanów z krajów wschodniej Europy. Ksiądz dr Paweł Wojtas, naczelny kapelan więziennictwa w Polsce został wówczas wybrany do zarządu europejskiego krajowych duszpasterzy więziennych z propozycją budowy struktur tej organizacji i koordynacji współpracy wśród państw Europy Środkowej i Wschodniej. Komisja ICCPPC współpracuje z agendami Narodów Zjednoczonych i różnymi światowymi organizacjami pozarządowymi. Zarząd ICCPPC-Europe spotyka się co pół roku, oceniając dotychczasowe działania i programuje dalszą współpracę. W 2010 roku ks. dr Paweł Wojtas został przewodniczącym ICCPPC w Europie. Funkcję

tę pełnił do września 2011 roku do światowego kongresu ICCPPC. Na światowym kongresie w Kamerunie w sierpniu 2011 roku naczelny kapelan Szkocji ks. Brian Gowans został wybrany na światowego prezydenta katolickich kapelanów więziennych, a polski naczelny kapelan ks. Paweł Wojtas na wiceprezydenta. Światowa wspólnota katolickich naczelników kapelanów więziennych powierzyła na kolejne cztery lata, czyli do 2015 roku, kierowanie pracami światowego duszpasterstwa Szkocji i Polsce¹⁶.

International Commission of Catholic Prison Pastoral Care współpracuje z podobnymi organizacjami pomagającymi więźniom i ich rodzinom. Jedną z nich jest chrześcijańska organizacja ekumeniczna IPCA (*International Prison Chaplains Association*). Od kilku lat przewodniczy jej kapelan więzienny Kościoła Episkopalnego z Kanady, dr Peter Alard. Praca IPCA także opiera się na strukturach kontynentalnych. Działalność IPCA-Europe polega na „ochronie i promowaniu przepisów prawa, w szczególności dotyczących wymiaru sprawiedliwości, które są oparte na biblijnym wzorcu człowieczeństwa, niosącym wolność i usprawiedliwienie przestąpieniu Jezusa Chrystusa oraz prawach człowieka dla osób pozbawionych wolności”. Omawiana organizacja podkreśla potrzebę bliższej współpracy pomiędzy Kościołami lokalnymi i kapelanami więziennymi w celu zapewnienia opieki duszpasterskiej osobom odbywającym karę pozbawienia wolności i ich rodzinom oraz zwolnionym z zakładów karnych¹⁷.

Jedną z ciekawszych propozycji IPCA dla ludzi chcących zaangażować się w pomoc dla osób przebywających w więzieniach są warsztaty szkoleniowe, które dotyczą takich zagadnień jak np.:

- **Duchowość, uwielbienie, medytacja.** Warsztaty te prezentują pomysły, sugestie, programy, w które można wyposażyć kapelanów, by ich praca duszpasterska w więzieniach była jeszcze efektywniejsza.
- **Pogłębienie rozmowy.** Szkolenie polegające na poprawieniu umiejętności stylów komunikacji, czyli jak lepiej dopasować swój styl do stylu i potrzeb ludzi, z którymi się pracuje. Umiejętności te są potrzebne, aby uczynić pracę duszpasterską z więźniami bardziej sensowną i skuteczniejszą.
- **Sprawiedliwość naprawcza i mediacja między sprawcą a ofiarą.**

¹⁶ P. Wojtas: *Fundamentalne zagadnienia w działalności duszpasterstwa więziennego*. W: *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*. Red. P. Szczepaniak. Warszawa 2013 s. 232–233.

¹⁷ A. W d o w i s z e w s k i: *Duszpasterstwo więzienne*. dz. cyt. s. 335.

- Program Rozwoju Duszpasterstwa Więziennego. Zapoznanie się z nowymi programami pracy z osobami osadzonymi.
- Duszpasterstwo więzienne w środowisku wielu wyznań. Uczenie kapelanów chrześcijańskich, jak pomagać więźniom wywodzącym się z innej tradycji religijnej.
- Rola i tożsamość kapelana więziennego. Ten moduł odnosi się do historycznej, obecnej i przyszłej roli kapelanów więziennych. Mówi się tutaj o roli kapelana w instytucji penitencjarnej oraz o jego wkładzie w budowę systemów wsparcia dla osób pozbawionych wolności.
- Praca ze sprawcami przestępstw seksualnych. Omawiane są najlepsze strategie działania wobec osób, które popełniły tego rodzaju przestępstwa¹⁸.

Zdaniem Birgitte Winber – przedstawicielki IPCA – słowa miłosierdzia, przebaczenia i odkupienia są wykorzystywane zarówno w chrześcijańskiej teologii, jak i w kodeksie prawa cywilnego. Obie dyscypliny muszą prowadzić ze sobą dialog. Wiara i sprawiedliwość muszą iść w parze. Wiara w Boga ułatwia zrozumienie, że więźniowie także zasługują na sprawiedliwe traktowanie, gdyż są to istoty ludzkie, stworzone na obraz Boga¹⁹.

Inną organizacją chrześcijańską, która pomaga zarówno więźniom, jak i tym, którzy wyszli już na wolność, jest organizacja *Prison Fellowship* (Więzienna Wspólnota). Powstała w 1976 roku w USA. Założył ją były główny doradca prezydenta Nixona – Charles Colson, który za utrudnianie śledztwa w sprawie afery Watergate trafił na siedem miesięcy do więzienia. Colson znalazł się tam jako człowiek niewierzący, a w zakładzie penitencjarnym nawrócił się i postanowił, po wyjściu na wolność, powrócić do więzienia, ale już jako ewangelizator. Za swoją działalność religijną wśród więźniów Colson otrzymał prestiżową nagrodę Templetona (odpowiednik Nagrody Nobla). Jest to największa finansowa nagroda na świecie. *Prison Fellowship* stało się także organizacją międzynarodową, działającą dzisiaj w 125 krajach świata. Jej przedstawiciele angażują się w pomoc prawną dla więźniów, dbają o godne warunki odbywania kary przez skazanych, starają się pomóc także osobom opuszczającym więzienie powrócić do normalnego życia. Jednocześnie głoszą nauki Jezusa Chrystusa, wskazując na zbawczą moc Jego miłości. Podkreślają, że dzielą się Dobrą Nowiną o Jezusie Chrystusie nie tylko z więźniami, ale też z ich rodzinami, aby pomóc im wzrastać w relacji z Bogiem. Wskazują także na niezwykłą siłę mo-

¹⁸ Tamże s. 337.

¹⁹ Tamże s. 338.

dlitwy, głoszą też, że ich celem jest mieć 250 000 modlitewnych wojowników na całym świecie, którzy dołączą do nich w regularnej modlitwie – by pomóc więźniom, byłym więźniom, ich rodzinom we wprowadzeniu trwałych zmian w ich życiu. Poprzez swoją stronę internetową zachęcają do łączenia się w modlitwie za osoby przebywające w więzieniach na całym świecie.

W PFI (*Prison Fellowship International*) skupieni są wolontariusze więzienni z ponad 100 państw. Organizacja ta ma w swym dorobku ciekawe programy pomocowe, jak bożonarodzeniowy „Angel Tree” dla dzieci więźniów, ekonomiczny projekt „Sycamore Tree” dla byłych osadzonych i program „APAC” dla osadzonych, którzy mniej więcej w terminie 6 miesięcy wyjdą na wolność i zechcą działać w lokalnej wspólnocie kościelnej²⁰.

Na wzór amerykańskiego *Prison Fellowship* powstało w Polsce w 1992 roku stowarzyszenie „Bractwo Więzienne”. Ma ono także charakter kościelny, a jego opiekunem kościelnym został jeden z założycieli i członek Zarządu, naczelny kapelan więziennictwa RP ks. Jan Sikorski. Od 1994 roku organizacja ta należy również do Rady Ruchów Katolickich w Polsce.

W ramach PFI Bractwo Więzienne jest oddziałem lokalnym (*Prison Fellowship Poland*). Jest to organizacja o charakterze ekumenicznym. Krajowym prezesem Stowarzyszenia Bractwo Więzienne jest Bernardyna Wojtkowska, a asystentem kościelnym naczelny kapelan więziennictwa RP ks. Paweł Wojtas. Oprócz oddziału centralnego Bractwa w Warszawie, działają samodzielne jednostki terenowe w: Bydgoszczy, Koszalinie, Szczecinie i Wrocławiu, gdzie funkcjonuje m.in. dom dla byłych więźniów. W miejscach, gdzie jest mniej chętnych, by utworzyć stowarzyszenie, powstają koła Bractwa Więziennego. Wolontariusze świeccy działają w ponad 50 zakładach karnych i aresztach śledczych w Polsce. Wywodzą się m.in. z Odnowy w Duchu Świętym, Legionu Maryi, Ruchu Rodzin Nazaretańskich, Sodalicji Dobrego Łotra, Krucjaty Wyzwolenia Człowieka.

Celem Stowarzyszenia jest ewangelizacja i pomoc w pracy duszpasterskiej w więzieniach zgodnie z nauką Kościoła Rzymskokatolickiego poprzez:

- katechizację,
- przygotowanie więźniów do udziału w Mszy Świętej i przyjęcia sakramentów,
- organizowanie rekolekcji, spotkań modlitewnych, kółek biblijnych,
- prowadzenie bibliotek religijnych i przygotowywanie programów audio-wizualnych,

²⁰ P. Wojtas: dz. cyt. s. 233.

- podejmowanie innej działalności takiej jak: pomoc więźniom w pojednaniu z rodziną, pomoc charytatywna więźniom i ich rodzinom, pomoc byłym więźniom m.in. w poszukiwaniu pracy, mieszkania, szkolenie wolontariuszy – ewangelizatorów do pracy w zakładach karnych, budowa i prowadzenie schronisk dla byłych więźniów, działalność kulturalno-wychowawcza dla pogłębiania wartości chrześcijańskich, działalność wydawnicza, organizacja pielgrzymek²¹.

Patronem Bractwa Więziennego jest Dobry Łotr – Dyzma. Jest on także opiekunem więźniów, skazańców, kapelanów więziennych, umierających, pokutujących i nawróconych grzeszników oraz skruszonych złodziei. Stanowi wzór doskonałego żalu za grzechy.

III. Rola kapelana w odbudowywaniu życia religijnego wśród społeczności więziennej

Duszpasterstwo więzienne zajmuje się spełnianiem religijnej posługi w zakładach karnych, aresztach śledczych i oddziałach zewnętrznych. Praca duszpastersko-penitencyjna z osobami osadzonymi polega na świadomym formowaniu postawy religijnej, która z kolei ma kształtować właściwą postawę osobistą i społeczną.

W większości zakładów penitencyjnych znajdują się kaplice, które umożliwiają właściwe praktykowanie religii. Osiąganiu celów duszpasterstwa więziennego, oprócz czynności kultycznych, służą, w nie mniejszym stopniu, rozmowy indywidualne kapelanów i świeckich wolontariuszy z osadzonymi, kontakty z ich rodzinami, różne formy zajęć kulturalnych i dydaktycznych oraz terapia psychologiczna i teatroterapia. Wśród priorytetów duszpasterstwa więziennego znajdują się: praca z młodocianymi przestępcami, z kobietami i funkcjonariuszami Służby Więziennej.

Zagadnienia duszpasterstwa więziennego można rozpatrywać w wielowymiarowych kategoriach. Pierwszą z nich jest rola kapelana w życiu więziennej społeczności. Można ją ujmować w trzech płaszczyznach: pastoralnej, korekcyjno-oddziaływującej i organizacyjno-integrującej. Podstawowa sfera to głoszenie słowa Bożego, udzielanie sakramentów, moderowanie i animowanie życia religijnego w więzieniu.

Do drugiej zalicza się rolę kapelana jako wychowawcy, terapeuty, wzorca postępowania, animatora życia kulturalno-sportowego. Natomiast rola organizacyjno-integrująca kapelana więziennego sprowadza się do bycia członkiem

²¹ A. W d o w i s z e w s k i: *Duszpasterstwo więzienne*. dz. cyt. s. 339.

personelu więziennego, organizatorem więziennego życia charytatywnego, łącznikiem z parafią i światem zewnętrznym oraz łącznikiem z językiem i kulturą w sytuacji więźniów obcokrajowców²².

Życie religijne w zakładzie karnym skupia się wokół trzech zasadniczych obszarów realizowanych łącznie. Są to: praktyki religijne więźniów, posługi religijne, infrastruktura (kaplice). Praktyki religijne odnoszą się do wykonywania przez wiernych zewnętrznych aktów łączności z Bogiem poprzez modlitwę, uczestnictwo w sakramentach Kościoła i pogłębianie życia wewnętrznego. Posługi religijne zaś dotyczą widocznej działalności Kościoła w stosunku do wiernych, które mają na celu utrzymanie ich w łączności z Bogiem. Duszpasterstwo więzienne jest więc częścią tzw. duszpasterstwa specjalnego, skierowanego do osób przebywających w warunkach więziennych²³.

Według ks. Jana Sikorskiego, pierwszego naczelnego kapelana Służby Więziennej Kościoła Rzymskokatolickiego:

Rola kapelana więziennego wynika z jego chrześcijańskiego i kapłańskiego powołania. [...] Kapłaństwo Chrystusa uobecniamy prowadząc zagubione owce poprzez sakrament Pokuty ku Eucharystii, sprawowanej mimo więziennych warunków, z należącej jej godnością i szacunkiem. Pasterską misję Chrystusa spełniamy między innymi organizując wśród więźniów grupy duszpasterskie, ucząc je samodzielnego działania²⁴.

Ponadto kapelan dociera do sfery duchowej człowieka o wiele głębiej, niż jest to w stanie zrobić psycholog czy psychoterapeuta. Duszpasterz więzienny uświadamia osadzonemu problem zła, które popełnił wobec innych ludzi, co jest ważnym aspektem w procesie resocjalizacji. Jednocześnie ważne jest to, że kapłan przybliży więźniom Boga, który ich nie potępia, lecz okazuje im miłosierdzie i daje szansę wstąpienia na nową drogę życia, którą wskazuje sam Jezus, mówiąc: „Ja jestem Drogą, Prawdą i Życiem”.

Można zatem stwierdzić, że kapelan więzienny realizuje następujące funkcje:

- uświadamia więźniom ich sytuację bytową, którą muszą zaakceptować i pomaga im w dokonaniu retrospekcji ich życia,
- pomaga budować nowy system wartości oparty na chrześcijańskich zasadach,

²² J. N i k o ł a j e w: *Specyfika duszpasterstwa więziennego w Polsce. Prezentacja badań własnych*. „Teologia w Polsce” 3.1: 2009 s. 153–163.

²³ R. K a m i ń s k i, B. D r o ź d ź: *Duszpasterstwo specjalne*. Lublin 1998.

²⁴ Tamże s. 65–66.

- pomaga zrozumieć obowiązek i sens odbywania kary,
- uwrażliwia na potrzebę zadośćuczynienia ofiarom lub ich najbliższym.

IV. Wymiar religii i religijności w działaniach resocjalizacyjnych

Terminów „religia” i „religijność” używa się zwykle zamiennie i traktuje się je jako synonimy. Jednakże analizując dokładnie to zagadnienie, trzeba mieć na uwadze, że religia jest pojęciem nadrzędnym w stosunku do religijności. Chcąc dokładniej sprecyzować pojęcie religii, należy stwierdzić, że nie ma jednolitej jej definicji. Z dawnych interpretacji tego terminu wymienia się Cyserona, który wywodził „religię” od łacińskiego, *relegere* – ‘odczytywać ponownie’, co odnosiło się do odczytywania tego, co wiąże się z Bogiem. Według Laktancjusza termin „religia” pochodzi od łacińskiego *religare* (‘wiązać ponownie’, ‘spajać’) i wyraża ponowne związanie człowieka z Bogiem. Natomiast św. Augustyn wywodził ten termin od łacińskiego *relegere* – ‘wybierać ponownie’, co oznaczało ‘obranie sobie Boga za przedmiot czci’²⁵. Émile Durkheim stwierdza, że „Religia jest systemem powiązanych ze sobą wierzeń i praktyk odnoszących się do rzeczy świętych, to znaczy rzeczy wyodrębnionych i zakazanych, wierzeń i praktyk łączących wszystkich wyznawców w jedną wspólnotę moralną zwaną kościołem”²⁶. Étienne Gilson uważał, że religię należy rozumieć jako osobową więź człowieka z osobowym Bogiem i jest ona wpisana w naturę osoby ludzkiej, która jest bytem religijnym – *homo religiosus*²⁷.

Reece Walters i Trevor Bradley określają religię jako sumę wierzeń i praktyk tak indywidualnych, jak i kolektywnych dotyczących obiektywnej rzeczywistości, od której człowiek w taki czy inny sposób uznaje swoją zależność i z którą pragnie utrzymać relację²⁸. Inni autorzy są zdania, że religia jest zjawiskiem powszechnym, ponieważ we wszystkich społeczeństwach, dawnych i współczesnych, większość ludzi miała i ma problemy egzystencjalne²⁹.

Podobne są też trudności z ujednoczeniem definicji pojęcia „religijność”. Według Gordona Allporta religijność dzieli się na zewnętrzną i wewnętrzną. Religijność zewnętrzna ma charakter instrumentalny, gdyż w tym przypadku

²⁵ J.A. Kłoczowski: *Między samotnością a wspólnotą. Wstęp do filozofii religii*. Tarnów 1994 s. 16.

²⁶ E. Durkheim: *Elementarne formy życia religijnego: system totemiczny w Australii*. Warszawa 1990 s. 31.

²⁷ É. Gilson: *Bóg i ateizm*. Kraków 1996.

²⁸ S. Kuczkowski: *Psychologia religii*. Kraków 1993 s. 22.

²⁹ J.D. Pol: *Więzienna szansa*. dz. cyt. s. 113.

nie jest ona naczelnym motywem życia. Służy tylko do uzyskania przez jednostkę korzyści dla siebie. W codziennym życiu nie są stosowane zalecenia wiary, a człowiek nie służy swojej religii, lecz ona służy jemu. Ten typ uważa się za charakterystyczny dla osobowości niedojrzałej, pozbawionej pozytywnych związków emocjonalnych z innymi ludźmi, o niezaspokojonej potrzebie bezpieczeństwa uczuciowego. Jednostki o tego typu religijności odznaczają się brakiem wglądu w siebie oraz brakiem umiejętności realistycznego spostrzegania siebie i innych³⁰.

Religijność wewnętrzna wpływa na całokształt życia jednostki: motywację i znaczenie czynów. Religijność tego typu jest charakterystyczna dla osobowości dojrzałej. Przenika całe życie człowieka, łącząc jego wartości z normami społecznymi. Jest to religijność bardziej refleksyjna i zróżnicowana, osobowa i uniwersalna, nastawiona na braterstwo, miłość bliźniego, życzliwość³¹. Ewa Wysocka definiuje religijność jako sposób przeżywania przez jednostkę swojego istnienia związanego z określoną dziedziną transcendencji (Bogiem, wartościami, prawdami religijnymi), wyrażający się w postawie wobec wszystkich elementów religii, która w sposób bezpośredni determinuje określone zachowania religijne i pozareligijne jednostki. Religijność indywidualna to osobiste, subiektywne i pozytywne ustosunkowanie się człowieka do religii³².

We współczesnej penitencjarystyce dostrzega się wychowawcze i resocjalizacyjne aspekty oddziaływania religii na człowieka. Ważny jest jej wpływ na postawę osób pozbawionych wolności. Należyce prowadzony proces socjalizacji uwzględniający wymiar duchowo-religijny osób skazanych może spowodować u nich zmianę postaw i tym samym przemianę życia.

Psychologicznymi źródłami religijności są: instynkt religijny (instynktowne poszukiwanie Kogoś poza ludzką ograniczonością), intelekt, uczucie zależności (od Tego, kto jest poza stworzeniem), *mysterium tremendum* (tajemnica grozy, uczucie strachu przed Bogiem), *mysterium fascinans* (przeżycie irracjonalne, przeżycie czegoś uszczęśliwiającego w kontakcie z Bogiem, np. w czasie pielgrzymki), uczucie niesamowitości, uczucie bezwartościowości wobec Wartości Najwyższej, tworzenie się własnej tożsamości, poczucie winy, przeszczepienie od rodziców czy osób znaczących, projekcja obrazów rodzicielskich na Boga, pragnienie odkrycia sensu życia, potrzeba zrozumienia zagadki Wszechświata, kompensacja potrzeb, redukcja niepokoju³³.

³⁰ M.J. Donahue: *Intrinsic and extrinsic religiousness: The empirical research*. „Journal for the Scientific study of Religion” 24: 1985 s. 418–423.

³¹ R.D. Kahoe: *The development of intrinsic and extrinsic religious orientation*. „Journal for the Scientific Study of Religion” 24: 1985 s. 408–412.

³² E. Wysocka: *Młdzież a religia. Społeczny wymiar religijności*. Katowice 2000 s. 17–18.

³³ S. Kuczkowski: *Psychologia religii*. dz. cyt. s. 32–44.

Religijność może okazać się czynnikiem integrującym osobowość i wpisującym się w kształtowanie jej dojrzałości, co jest ciągłym procesem stawania się i przyjmowania odpowiedzialności za swoje życie³⁴. W teologii znajdujemy termin *metanoia*, który oznacza zmianę myślenia. Teologicznie obejmuje on żal i pokutę, którym towarzyszy nawrócenie się człowieka³⁵. Według Kazimierza Ptaka:

Posługi religijne odgrywają znaczącą rolę w instytucjach resocjalizacyjnych i zaliczyć je można do zespołu zabiegów pedagogicznych o charakterze resocjalizacyjnym. Mają one na celu doprowadzenie do stanu poprawnego przystosowania jednostki, a następnie ukształtowania takich cech zachowania i osobowości, które będą gwarantować optymalne jej funkcjonowanie w społeczeństwie, którego normy i wartości będzie respektować ze względu na zaistniały w toku oddziaływania resocjalizacyjnego proces interioryzacji wartości, norm i wzorów zbliżonych do ideału wychowawczego³⁶.

Widać zatem, że religijność w kontekście resocjalizacji ma dużą wartość jako czynnik zmiany wzorców zachowania. Święty Augustyn interpretował znaczenie słowa religia jako „dokonywanie ponownych wyborów” i to właśnie ujęcie wydaje się najbardziej adekwatne w przypadku osób przebywających w zakładach karnych. Problem wcześniejszych wyborów, jakich dokonali osadzeni, doprowadził ich do więziennych cel. Wybór zła, czyli dokonanie przestępstwa, spowodował kary więzienia. Kapelani, pełniąc służbę duszpasterską w więzieniach, uświadamiają osadzonym, że zło nie jest wszechmocne, że można wyzwolić się od niego, kierując się ku wszechmocnemu Bogu. Jan Paweł II powiedział:

Więzień, każdy więzień, który odbywa karę za popełnione przestępstwo, nie przestał być przecież człowiekiem, obciążonym co prawda słabością, zagrożeniem i grzechem – może zbrodnią – a nawet upartymi nawrotami do niego, ale nie pozbawionym również tej wspaniałej możliwości, jaką jest poprawa, powrót do siebie, jaką jest nawrócenie człowieka, odnowienie w sobie obrazu Bożego. Jesteście skazani, to prawda, ale nie potępieni³⁷.

³⁴ D. B u k s i k: *Znaczenie kształtowania religijności w funkcjonowaniu dojrzałej osobowości*. W: *Religia w procesie resocjalizacji*. Red. P. G o ł d y n. Konin 2010 s. 15–16.

³⁵ B. K l u s k a: *Znaczenie kształtowania religijności w funkcjonowaniu dojrzałej osobowości*. W: *Religia w procesie resocjalizacji*. dz. cyt. s. 20–21.

³⁶ K. P t a k: *Metody oddziaływań resocjalizacyjnych*. Mysłowice 2010.

³⁷ J a n P a w e ł I I: *Przemówienie do więźniów wygłoszone w zakładzie karnym*. Płock 1991.

Zaangażowanie się więźniów w życie religijne ma znaczący wymiar psychologiczny. Po pierwsze, sprzyja refleksji nad własnymi czynami i umożliwia pogodzenie się z wyrokiem, dając jednocześnie poczucie ulgi, że istnieje Ktoś (Bóg), kto przebacza, a nie potępia. Po drugie, ukierunkowuje nowy sposób życia, dając inną perspektywę przyszłości. Po trzecie, ułatwia radzenie sobie z poczuciem utraty wolności, co dla części aresztantów, którzy trafili pierwszy raz do więzienia, może być ciężkim doświadczeniem.

Innym pozytywnym aspektem religii w placówkach penitencjarnych jest jej wkład w przezwyciężanie depresji, wzmacnianie postaw asertywnych, przyczynia się też do nieulegania negatywnym zwyczajom więziennym, narzucanym przez innych skazanych, a także daje poczucie wspólnoty z podobnie myślącymi współosadzonymi. Podsumowując, można zatem stwierdzić, że religia ma ogromny wpływ na rodzaj transformacji duchowej, powodując zmianę postaw i przyjmowanych wartości, budując nową płaszczyznę komplementarnego rozwoju osobowości³⁸.

V. Zakończenie

Duszpasterze więzienni, przybliżając osadzonym Jezusa, ułatwiają im właściwe spojrzenie na dotychczasowe życie, skłaniając do refleksji, jednocześnie uświadamiając, że ono wcale nie musi zakończyć się tragicznie – w celi więziennej. Kapelani pokazują skazanym, że Jezus jest właśnie Tym, który może zmienić ich życie, jest Tym, który może ich uwolnić, gdyż jak sam powiedział: „Duch Pański spoczywa na Mnie, ponieważ Mnie namaścił i posłał Mnie, abym ubogim niósł dobrą nowinę, więźniom głosił wolność” (Łk 4,18). Wolność, o której mówi Jezus, dotyczy wolności wewnętrznej od: nienawiści, zazdrości, egoizmu, braku miłości, braku sensu życia, poczucia niskiej wartości. Zwykle człowiek wchodzi na drogę przestępstwa, gdy nie widzi innego wyjścia z sytuacji, która go przytłacza, gdy chce odplacić za krzywdy wcześniej doznane, gdy ma poczucie odrzucenia i niskiej wartości.

Zadaniem kapelana więziennego jest zatem kształtowanie właściwej postawy osobistej i społecznej z jednoczesnym uświadomieniem skazanemu, że nie jest osobą bez wartości. Nawet gdy popełniło się złe czyny, nie jest się skazanym na ich popełnianie przez całe życie. Tu najbardziej dobitnym przykładem jest św. Paweł, który jeszcze jako Szaweł prześladował wyznawców Jezusa Chrystusa, a później po nawróceniu, stał się jednym z największych głosicieli Jego nauk.

³⁸ Zob. A. Wdowiszewski: *Ku religijnemu nawróceniu: Zmiana postaw, odbudowa tożsamości chrześcijańskiej, odnajdywanie nowych wartości i nadziei*. „Studia Gdańskie” T. XL: 2017 s. 215–232.

Bibliografia

- Balandynowicz A.: *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*. Warszawa 2011.
- Balge R.D.: *“Walls In History” A Historical Perspective On Prison Ministry*. Milwaukee 1988.
- Banaszak M.: *Historia Kościoła katolickiego*. T. III cz. 1. Warszawa 1991.
- Bedyński K.: *Duszpasterstwo więzienne w Polsce: zarys historyczny*. Warszawa 1994.
- Buksik D.: *Znaczenie kształtowania religijności w funkcjonowaniu dojrzałej osobowości*. W: *Religia w procesie resocjalizacji*. Red. P. Gołdyn. Konin 2010 s. 15–16.
- Donahue M.J.: *Intrinsic and extrinsic religiousness: The empirical research*. „Journal for the Scientific study of Religion” 24: 1985 s. 418–423.
- Durkheim E.: *Elementarne formy życia religijnego: system totemiczny w Australii*. Warszawa 1990.
- Gilson É.: *Bóg i ateizm*. Kraków 1996.
- Jan Paweł II: *Przemówienie do więźniów wygłoszone w zakładzie karnym*. Płock 1991.
- Kahoe R.D.: *The development of intrinsic and extrinsic religious orientation*. „Journal for the Scientific Study of Religion” 24:1985 s. 408–412.
- Kamiński R., Drożdż B.: *Duszpasterstwo specjalne*. Lublin 1998.
- Kluska B.: *Znaczenie kształtowania religijności w funkcjonowaniu dojrzałej osobowości*. W: *Religia w procesie resocjalizacji*. Red. P. Gołdyn. Konin 2010 s. 20–21.
- Kłoczowski J.A.: *Między samotnością a wspólnotą. Wstęp do filozofii religii*. Tarnów 1994.
- Korcyl-Wolska M.: *Postępowanie w sprawach nieletnich*. Warszawa 2008.
- Kuczkowski S.: *Psychologia religii*. Kraków 1993.
- Pędracki M.: *Przepisy prawne najstarszych „kodeksów” mezopotamskich ustanawiające kary dla ludzi wolnych*. „Analecta: Studia i Materiały z Dziejów Nauki” R. 6: 1997 cz. 2(12) s. 7–41.
- Pol J.D.: *Więzienna szansa*. Warszawa 2008.
- Ptak K.: *Metody oddziaływań resocjalizacyjnych*. Mysłowice 2010.
- Sikorski J.: *Duszpasterstwo więzienne*. W: *Duszpasterstwo specjalne*. Red. R. Kamiński, B. Drożdż. Lublin 1998 s. 314–320.
- Wdowiszewski A.: *Duszpasterstwo więzienne*. W: *Psychologia w postępowaniu karnym i wykonawczym. Psychologia penitencjarna*. Red. M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska. Warszawa 2016.
- Wdowiszewski A.: *Ku religijnemu nawróceniu: Zmiana postaw, odbudowa tożsamości chrześcijańskiej, odnajdywanie nowych wartości i nadziei*. „Studia Gdańskie” T. XL: 2017 s. 215–232.
- Wojtas P.: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*. W: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*. Red. J. Świtka, M. Kuć. Lublin 2007 s. 23–24.
- Wojtas P.: *Fundamentalne zagadnienia w działalności duszpasterstwa więziennego*. W: *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*. Red. P. Szczepaniak. Warszawa 2013 s. 232–233.
- Wysocka E.: *Młodzież a religia. Społeczny wymiar religijności*. Katowice 2000.

STRESZCZENIE

Historia i współczesność duszpasterstwa więziennego w kontekście formowania postaw chrześcijańskich wśród więźniów

Institucje kościelne od początków swego powstania otaczały opieką swoich wiernych, a także tych, którzy zostali skazani na karę pozbawienia wolności. W dawnych wiekach inicjowano pomoc duchową i materialną dla osób, które za wiarę trafiły do więzień, a także zbierano fundusze do ich wykupu. Duchowny posługujący w więzieniu nie tylko spełniał funkcję spowiednika, ale także był edukatorem osadzonych, ucząc ich czytania, pisania, rachunków i religii. Współcześnie w Polsce i na świecie powstaje coraz więcej organizacji zrzeszających duchownych i świeckich, którzy w sposób kompleksowy zajmują się niesieniem pomocy więźniom, a także byłym więźniom oraz ich rodzinom. Głównym jednak zadaniem duszpasterzy więziennych pozostaje wciąż praca z osadzonymi nad ich życiem duchowym i formowaniem u nich właściwych postaw chrześcijańskich.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo więzienne; organizacje pomagające więźniom; resocjalizacja

SUMMARY

History and present day of prison pastoral care in the context of forming Christian attitudes among prisoners

Since the beginning of its establishment, Church institutions have taken the care of their faithful, as well as those who have been sentenced to imprisonment. In the old ages, spiritual and material help was initiated for people who were sent to prison for their faith, and funds were collected for their purchase. In prison, a priest not only fulfilled the mission of the confessor, but also educated the prisoners, teaching them to read, write, do arithmetic and gave them religious instruction. Nowadays, in Poland and in the world, there are more and more organizations of clergy and lay people who deal in a comprehensive way with helping prisoners, as well as former prisoners and their families. However, the main task of priests is to work with the inmates on their spiritual life and form proper Christian attitudes.

Keywords: prison pastoral work; organizations helping prisoners; resocialization